

FIIA 4/2010

COMMENT

Igor Torbakov, PhD
Tutkija
Ulkopoliittinen instituutti

Venäjä ja sen naapurivaltiot > Sotivat historiakäsitykset ja historiallinen vastuu

Entisen Neuvostoliiton alueen historiakiistojen ytimessä on kysymys Venäjän vastuusta Neuvostoliiton seuraajavaltiona. Venäjän virallisen aseman epäselvyys juontuu kyvyttömyydestä tehdä kaikenkattava ja rehellinen arvio neuvostohallinnon luonteesta. Tästä johtuen Moskovan on vaikea lähestyä kriittistä vastuun kysymystä.

Kesäkuun 2010 lopulla venäläisen liberaalin radioaseman *Ekho Moskvy*n verkkosivuilla julkaistiin merkittävä kirjoitus. Siinä Venäjän duuman ulkoasiainvaliokunnan puheenjohtaja Konstantin Kosatšev ehdotti, että Venäjän olisi aika laatia yksityiskohtaiset ”toimintaperiaatteet, tai eräänlainen ”historiallinen oppijärjestelmä”, jonka avulla Moskova voisi vihdoinkin ja viimein sanoutua irti kaikesta poliittisesta, taloudellisesta, oikeudellisesta ja moraalista vastuusta liittyen neuvostoviranomaisten päätöksiin ja toimiin entisen Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan alueilla. Kosatševin ehdotus on yksinkertainen, suorasukainen ja näennäisen tehokas. Se tiivistyy kahteen asiaan. Ensinnäkin nykyinen Venäjän valtio jatkaisi Neuvostoliiton seuraajavaltiona kaikkien entisen Neuvostoliiton kansainvälisten velvoitteiden täyttämistä, ottamatta kuitenkaan vastaan minkäänlaista moraalista vastuuta tai oikeudellisia velvoitteita neuvostoviranomaisten tekemistä rikoksista tai muista toimista. Toisekseen Venäjä ei hyväksyisi sitä vastaan tehtyjä poliittisia, oikeudellisia tai taloudellisia korvausvaatimuksia, jotka perustuvat neuvostoviranomaisten tekemiin rikkomuksiin kansainvälistä tai kansallista oikeutta vastaan neuvostoaikana.

Selvästikään Kosatševin kirjoitus ei tullut tyhjältä. Ehdotus tulisikin nähdä laajemmassa kontekstissa, jossa Venäjä yrittää rakentaa ja tavoitella vahvaa ”historian politiikkaa”. Kuten muutkin maan johtavaan eliittiin kuuluvat henkilöt, myös Kosatšev mitä ilmeisimmin katsoo muistin ja historian olevan ideologisesti ja poliittisesti tärkeitä taistelukenttiä. Venäjää julkisesti arvostelevien, sekä ulkomaisten että kotimaisten tahojen, katsotaan tarkoituksenmukaisesti levittävän sellaisia arvioita menneisyydestä, jotka ovat haitallisia Venäjän nykyisille intresseille. Eliitin näkemyksen mukaan näitä epäystävällisiä toimia vastaan pitää puolustautua.

On hyvä kerrata historian tulkinnoita koskevan taistelun tärkeimpiä vaiheita. 1990-luvun alkupuolella Viroon ja Latviaan perustettiin museot miehitysten muistolle. Näiden museoiden tärkeimpiä tavoitteita on ollut nostaa esiin Baltian maita 1900-luvulla miehittäneiden kansallissosialistisen Saksan ja kommunistisen Neuvostoliiton ideologisia yhteneväisyyksiä. Toukokuussa 2006 myös Georgian pääkaupunkiin Tbilisiin perustettiin museo neuvosmiehityksen muistolle. Samassa kuussa Ukrainaan perustettiin kansallisen muiston instituutti, joka puolestaan sai inspiraationsa Puolasta. Marras-

kuussa 2006 Ukrainan parlamentti hyväksyi lain, joka tunnusti Holodomorin, vuosien 1932–1933 nälänhädän, neuvostohallinnon aikaansaamaksi kansanmurhaksi. Vastaavasti vuonna 2009 hyväksyttiin kaksi kansainvälistä asiakirjaa, jotka eivät voineet olla ärsymättä Moskovaa: Euroopan parlamentin päätöslauselma eurooppalaisesta tietoisuudesta ja totalitarismista sekä Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestön ETYJ:n päätöslauselma jakautuneen Euroopan yhdistymisestä. Kummatkin lauseimat pitivät natsismia ja stalinismia toisiinsa rinnastettavina totalitaarisina hallintoina, jotka ovat yhtä lailla vastuussa toisen maailmansodan syyntymisestä sekä senaikaisista rikoksista ihmisyyttä vastaan.

Taistellakseen tätä ”hyökkäystä historiaa vastaan” Venäjällä on otetty käyttöön useita historiapolittisia työkaluja. Esimerkkinä toimivat uudet, valtion hyväksymät ja rahoittamat oppikirjat, yritykset perustaa lainsäädännön keinoin erityinen ”totuuden hallintojärjestelmä”, sekä erillinen byrokraattinen toimielin, joka taisteli ”historian vääristämistä” vastaan.

Näistä toimista huolimatta näkyviä tuloksia on saatu vain vähän, kuten yhä lisääntyvät syytökset Venäjän naapureilta tuntuvat osoittavan. Kosatšev tuntuu uskovan, että ongelman ydin on systemaattisen

Käyntiosoite
Ulkopoliittinen instituutti
Kruunuvuorenkatu 4
00160 Helsinki
Postiosoite
Ulkopoliittinen instituutti
PL 400
00161 Helsinki
Puhelin
+358 (0)206 111 700
Fax
+358 (0)206 111 799

www.upi-fiia.fi

Ulkopoliittinen instituutti on eduskunnan yhteydessä toimiva, riippumaton tutkimuslaitos. Instituutti tuottaa korkeatasoista tutkimusta, joka tukee poliittista päätöksentekoa ja avointa keskustelua niin kotimaassa kuin kansainvälisestikin.

Instituutin julkaisut käyvät läpi sisäisen editointiprosessin, mutta julkaistavat näkemykset ovat kirjoittajien omia.

lähestymistavan puute. Tästä ajatuksesta nousee hänen ehdotuksensa muotoilla universaali ”historiallinen oppijärjestelmä”.

Yllättävää kyllä, Kosatšev on onnistunut määrittelemään oikein Venäjän tämän hetkisen ahdingon ydinkysymyksen. Ongelma on yksinkertaisesti siinä, että nyky-Venäjä on Neuvostoliiton laillinen seuraaja. Hän on myös oikeassa sanoessaan, että tällä oikeudellisella jatkumolla on sekä hyvät että huonot puolensa. Kuitenkin kun Kosatšev erittelee ”historiallisen oppijärjestelmänsä” avainseikat, ovat hänen väitteensä huomattavan ristiriitaisia. Kosatševin mukaan Venäjä voi jatkaa Neuvostoliiton seuraajavaltiona kantamatta kuitenkaan poliittista, moraalista, taloudellista tai minkään muunkaanlaista vastuuta neuvostohallinnon tekemistä rikoksista.

Tällainen kanta on kuitenkin kestävä. Kuten eräät johtavat tutkijat (kuten Andrei Zubov) ovat jo pitkään argumentoineet, on oikeudellisen jatkumon kysymys nimenomaan ongelman ydin. Tämä on myös seikka, joka erottaa Venäjän kaikista muista Itä-Euroopan maista. Siinä missä Venäjä vuonna 1991 ilmoittautui Neuvostoliiton lailliseksi seuraajaksi, muut Itä-Euroopan entiset kommunistiset valtiot päättivät pitää itseään kommunismia edeltävi-

en valtioentiteettien seuraajina. Näin ollen, jos nyky-Venäjä on entisen Neuvostoliiton suora perillinen – asia jonka Venäjän kaikki hallintoelimet mieluusti hyväksyvät – on sen myös otettava täysi vastuu neuvostohallinnon toimista ja rikoksista sekä omia että muiden maiden kansalaisia vastaan koko historiansa ajalta. Haluttomuus tähän – josta myös Kosatševin ehdotus kielii – tulee vain kasvattamaan naapurivaltioiden epäluuloja Venäjää kohtaan.

Tätäkin tärkeämpää on kysymys Venäjän omasta identiteetistä. Vuonna 1991 myös Venäjällä oli kaksi vaihtoehtoa: pitää uutta valtiota vuoden 1917 vallankumousta edeltävän valtion laillisena seuraajana tai jatkaa Neuvostoliiton vallanperijänä. Kiinnostavaa on, että Boris Yeltsin tuntui ymmärtäneen vaihtoehtojen erot ja niiden mahdolliset seuraukset. Selitettyään ensin syyt Venäjän johdon tekemälle ratkaisulle, Yeltsin pohdiskelee elämäkerrassaan myös mahdollisuutta, jossa Venäjän federaatio olisi valinnut toisin ja katsonut uuden valtion olevan vallankumousta edeltävän Venäjän perillinen.

Yeltsinin mukaan Venäjältä olisi tullut täysin erilainen maa, joka eläisi sellaisten lakien mukaan, jotka asettavat etusijalle yksilön valtion sijaan. Hän lisäsi myös osuvasti: ”Myös ulkomaailma olisi kohdellut meitä toisin”.